

„MAGYAR NYELVEN FILOSOFIA”

IMRE JÁNOS (1790–1832) EGRÍ ÁLDOZÓPAP ÚTJA AZ MTA-TAGSÁGIG

VERÓK ATTILA

*Eszterházy Károly Katolikus Egyetem**Történelemtudományi Intézet*

Bevezető gyanánt rögtön írásom címének magyarázatára térek rá. Az idézőjelbe foglalt szavak ugyanis nem a tanulmányom tárgyát képező heves vármegyei akadémikustól, hanem egyik tudós elődjétől, a ferences rend minorita ágához tartozó teológus szerzetestől, a nagyváradi származású Sartori Bernáttól (1735–1801) származnak. Az egykori aradi, egri, majd miskolci filozófia-, teológia-, illetve egyházjogtanár a híres magyar enciklopédiaszerző, teológus és pedagógus, Apácai Csere János (1625–1659) nyomdokain haladva, a nagynevű polihisztor *Magyar encyclopaediájának* (Utrecht, 1653) szellemi örökségét fenntartva, annak folytatójaként egyike volt azon magyar tudósoknak, akik bölcséleti-humán tudományi műveiket nem latin vagy német, hanem magyar nyelven adták közre.¹ Sartori skolasztikus ideológiát közvetítő, kevés eredetiséget felmutató, főként kompilációra épülő,² ám nyelvtörténeti szempontból mindenképpen úttörő munkája *Magyar nyelven filozofia. Az az a' böltsesség' szeretésének tudományából némelly jelesebb kérdések* címen³ az Egri Líceumi Nyomdában, „a' Püspöki Oskola' betőivel” kinyomtatva látott napvilágot – bizonytalan adat alapján 1771-ben és – 1772-ben.⁴ 17. századi elődjéhez hasonlóan a felvilágosodás kori szerző maga is korabeli ékes magyar nyelven kívánta összefoglalni saját tudománya, azaz

¹ A problémakört részletesebben lásd ERDŐKERTESI KUN Ágnes: Apáczai Csere János a német közvéleményben és a Sartori-kérdés. In: *Irodalomismeret* 14/5–6 (2003), 245–250.

² BATTÁ István: Egy XVIII. századbeli plágium. In: *Irodalomtörténet* 7 (1918), 176–180.

³ Paul Richard BLUM: Filozófia magyar nyelven: Bertalanffi Pál, Sartori Bernát és a XVIII. század egyetemi filozófiája. In: *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*. (Szerk.): BITSKEY István/OLÁH Szabolcs. Debrecen: Kossuth Egyetemi, Debreceni Egyetem 2004, 513–529. Blum megjegyzi, hogy „e könyv [ti. Sartori fentebb idézett könyve – V. A.] különböző források kompilációja; ezt már a cím is bejelenti. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen egyrészt megfelel az iskolai filozófia szellemének, amely természetéből adódóan nem törekedett sem tudományos haladásra, sem eredetiségre. Másrészt [...] népszerűen kívánja előadni a tudományt, de ehhez még nem alkalmas a folyamatban lévő kutatás, hanem csak a biztos tudás” (vö. 527.).

⁴ *A könyvkiadó egri Líceum. Történet és kiadványjegyzék I. 1755–1852*. (Szerk.): MIZERA Tamás/NAGY Andor/VERÓK Attila. Budapest – Eger: Kossuth – Eszterházy Károly Egyetem 2017, 158 (345. tétel), 164 (369. tétel). A 18. századi eredeti hasonló kiadása 2008-ban a Kossuth Kiadó *Értéktörző könyvtár* sorozatában látott napvilágot. A mű hosszabb szöveghelyeit modern kiadásban közli a *Magyarországi gondolkodók. 18. század. Bölcsészettudományok I.* A szövegeket vál., a kötetet szerk. és az utószót írta TÜSKÉS Gábor; a szerkesztő munkatársa LENGYEL Réka. Budapest: Kortárs 2010, 44–55.

a filozófia hasznosnak, tanítandónak tartott ismeretanyagát a katolikus iskolákban folyó bölcséleti oktatásban részt vevő tanárok és diákjaik számára, továbbá a „*magyar nemzetnek kedvéért*”.⁵ A magyar filozófiai szaknyelv megteremtésére tett egyik első kísérlet azonban nem illant el nyomtalanul, hiszen egy másik Heves vármegyei tudós pap, jelen tanulmány központi alakja, Imre János (1790–1832) részben ezt is alapul ve(he)tte magyar nyelven született saját filozófiai írásaihoz.⁶ Amiként az egykor ideiglenesen szintén Egerben tanítóskodó Bertalanffi Pál (1706–1763) jezsuita kegyességi író *Keresztényi böltséges, Avagy az okos és istenes keresztény életre minden-féle üdvözsleges oktatások* (Nagyszombat, 1754; Eger, ²1770)⁷ vagy *Világnak két rend-béli rövid ism-erete* című (Nagyszombat, 1757) tudománynpszerűsítő, ismeretterjesztő munkáját is felhasználhatta a magyar filozófiai terminológia akadémiai szintű kidolgozása során.

Imre János életpályája dióhéjban

A (közép)nemesi származású (*nobilis*) római katolikus Imre János 1790. október 6-án született a Heves vármegyei Nagyfügeden,⁸ ahol édesapja jegyzői és tanítói állást töltött be. Gimnáziumi tanulmányait Gyöngyösön és Egerben végezte,⁹ majd

⁵ Vö. a mű barokkos címlapján szereplő címadatokkal. A tudományos berkekben méltatlanul keveset emlegetett kiadványhoz kapcsolódó további művelődés- és tudománytörténeti érdekességeket említ SURÁNYI Imre: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár könyvritkaságai. Válogatás a 11–19. századokban megjelent kéziratoss és nyomtatott művek közül*. Eger: Liceum 2009, 100–101.

⁶ *A bölcselkedésnek első darabja, a Gondolkodás tudománya* (Pesten, 1829); *A bölcselkedésnek második darabja, az Eszmérés tudománya* (Pesten, 1829); *Az ifjú magyar bölcselkedő* (Pesten, 1830., szerb fordítása 1833-ban). Ez utóbbi munkájához mottóként fűzte hozzá: „*A nagy világba úti könyv gyanánt szeretete zálogául ajándékozta Tanítójak, Imre János.*” Már ez a néhány szó is sokat elárul Imre tanítói ars poeticájából, a könyv előszavában azonban ezt még jobban kifejti: „*Iskolámból az úgy nevezett nagy Világba lépő Tanítványaimnak [...] azért ajándékozom [ti. ezt a könyvet – V. A.], mert ott is javokat óhajtom, és én minden öröm dicsőség jutalom és nyereség nélkül nem szeretek élni: ők pedig – a’ jók – az én örömeim, előmenetelők, dicsőségem, boldogulások jutalmam, és ha ezt csak hiszik is, már nagy nyereségem.*” (Vö. Imre 1830, VI.) Olyan nemes gondolatok ezek, amelyek a jelen kötetben méltott történetészprofesszor, Kalmár János tanári hitvallásával is rokoníthatók.

⁷ Mizera/Nagy/Verók, 146 (295. tétel).

⁸ Születésének hónapja és napja tévesen (július 28.) szerepel például FERENCZY Jakab/DANIELIK József: *Magyar írók. Életrajz-gyűjtemény* (Pest, 1856) című munkájának 219. oldalán vagy az Esztergomban szerkesztett *Magyar Sion. Egyházirodalmi folyóirat* 1888. évi (2. évf.) számának 459. oldalán. Erre a hibás adatra már MOENICH Károly és VUTKOVICH Sándor is felhívta a figyelmet a *Magyar írók névtára. Életrajzi és könyvészeti adatok gyűjteménye* (Pozsony, 1876) című munkájának 153. oldalán, és már a helyes adatot közli ugyanott a 295. oldalon.

⁹ Imre János saját kezével írt, néhány soros, latin nyelvű életrajzában kiemeli, hogy a két hevesi városban „*humanior*”-t, azaz human tudományokat tanult, valamint hogy érti és beszéli a magyar és a német nyelvet – vö. Egri Főegyházmegyei Levéltár Archivum Novum (EFL AN 649 Biographia Cleri Archi Dioecesis Agriensis Anno 1812° Confecta, [178]).

bizonyos szekunder források alapján már 1805. szeptember 9-én,¹¹ a helyi iskolai anyakönyv tanúsága szerint azonban majd csak 1806 őszén, tehát 16 éves korában az egri papnevelő intézet növendékei közé lépett.¹² Ezt követően a pesti egyetemen folytatta tanulmányait, ahol 1808. augusztus 30-án a bölcelet „tudor”-ává avatták, miközben ezzel párhuzamosan Egerben folyamatosan végezte teológiai stúdiumait 1812-ig.¹³ Talán ennek is köszönhető, hogy bölcsészdiplomája megszerzését követően máris segédtanítói állást kapott az egri Líceumban. 1812 októberétől¹⁴ Mészáros György prefektus és Imrey Pál viceprefektus mellett az Egri Egyházmegye könyvtárosa és aktuáriusa,¹⁵ modern kifejezéssel élve: napi adminisztratív feladatokat és levelezést bonyolító, hiteles okiratokat készítő hivatalnoka, azaz tulajdonképpen jegyzője. A tisztséget az 1814. évben még betöltötte, amikor is Mészáros György prefektus mellett Pulay Wolfgang Pállal közösen láttak el aktuáriusi feladatokat,¹⁶ miközben Imre ezzel párhuzamosan az egri egyházi kórusban is szolgálatértelre vállalkozott.¹⁷ Imre János ekkoriban egyfajta ellensúlyozó, ellenőrző szerepet is játszhatott az egri barokk bibliotékában, hiszen úgy tudjuk, hogy Pulay „bűtlenül kezelte

Rézmetzeses arcképe:

Michael Hoffmann: Imre János. Rézmetset.
Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi
Képcsarnok, ltsz.9869.¹⁰

¹⁰ Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Imre_J%C3%A1nos.jpg

¹¹ *Magyar Académiai Értesítő 1847-ről*. Kiadta TOLDY Ferencz. Pest: Eggenberger J. és fia academiái könyvtárosoknál 1847, 338–339., itt: 338., SZINNYEI József: *Magyar trók élete és munkái*. V. kötet. Iczés–Kemper. Budapest: Kiadja Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala 1897, 84–86., itt: 85.

¹² Vö. UDVARDY László: *Az Egri Érseki Jogliceum története (1740–1896)*. Eger: Érseki Líceum Könyvnyomdája 1898, 678., KMETY Adrien/SZÖGI László: *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói 1713–1852*. Eger: Líceum 2021, 273 (5499. tétel).

¹³ Vö. KMETY/SZÖGI, 273 (5499. tétel).

¹⁴ Vö. EFL AN 649, [178].

¹⁵ „Actuarius. D. Joannes Imre, AA. LL. & Philosophiae Doctor.” In: *Calendarium Archi-Dioecesis Cleri Agriensis ad annum Jesu Christi M.DCCCXIII*. Agriae, Typis Lycei Archiepiscopalis [1814], 23–24., itt: 24., ANTALÓCZY Lajos: *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1996)*. Eger: Főegyházmegyei Könyvtár 1996, 47.

¹⁶ „Actuarii. D. Joannes Imre, AA. LL. Philosophiae, ac SS. Theologiae Doctor. D. Völfgangus Paulus Puley(!).” In: *Schematismus Venerabilis Cleri Agriensis ad annum Jesu Christi M.DCCC.XIV*. Agriae, Typis Lycei Archi-Episcopalis [1815], 24–25., itt: 25.

¹⁷ Uo. 22. („Chorus Ecclesiasticus. Praebendatis. D. Josephus Szögedy. D. Joannes Imre. D. Josephus Hangonyi. D. Franciscus Groszman.”)

az állományt. Elsősorban az itt [értsd: Egerben – V. A.] tartózkodó fogoly francia tisztek számára adott kölcsön visszakérés nélkül sok kötetet.”¹⁸ Könyvtárosi állása idején Imre János tudományosan továbbképezte magát, és 1813. május 2-án a teológia doktorává avatták a pesti egyetemen. Ugyanezen év június 19-én misés-áldozó pappá (korabeli szóhasználat: „áldozár”-rá) szentelték fel Egerben, és egyben elnyerte az egri érseki káptalan kápláni (segédplébánosi, kanonoki) tisztségét is.¹⁹ Az 1814/15-ös tanév őszi szemeszterétől a pesti egyetem irodalmi tanszékére hívták meg előadónak, ám ő az egri papnövendékek teológiai vezetését (*studiorum praefectus*, azaz tanulmányi igazgató, ill. hittudományi felügyelő)²⁰ és a líceumi segédtanítóságot választotta.²¹ 1815 októberétől Egerben bölcelestant kezdett tanítani a Líceumban (*professor Philosophiae*).²² 1822. december 12-én (más forrás szerint: december 4-én)²³ világi papként a pesti egyetemen állandó katedrát kapott,²⁴ ahol Szűcs István (1756–1821) szegedi piarista tanár távozása után a bölcelet rendes tanára lett 1832-ig, ezzel pedig az első személy, aki a bölceletet (filozófiát) magyar nyelven adta elő a korabeli Magyarország egyetlen egyetemén.²⁵ Két tanéven keresztül (1825/26 és 1826/27) a bölceleti kar dékánjaként is tevékenykedett,²⁶ amit „férfiúi elszántsággal viselt, az ezen terhes hivatással összeszött nehézségektől semmit nem irtóznán”.²⁷ Filozófus

¹⁸ Uo. 27.

¹⁹ Vö. EFL AN 649, [178], *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*. Pesten: Trattner Károly nyomtatása [1833], 42–45, itt: 42. (Szalay Imre nekrológja), Ferenczy/Danielik, 220.

²⁰ Vö. EFL AN 649, [178] és EFL AN Acta personalia Imre Joannes, 434/1815. sz. ügyirat.

²¹ *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*, 43.

²² EFL AN 649, [178].

²³ „Albo Doctorum collegiatorum inscriptus, ac die 4. Dec. 1822 ad eandem regiam Vniuersitatem in Professorem Philosophiae publ. ord. decreto aulico denominatus est.” Vö. *Status Praesens Regiae Literarum Vniuersitatis Vngaricae, quae Pesthini est, spectata conditione tum virorum, qui hic et rei literariae disciplinaeque regendae, et doctrinarum partibus iuentui tradendis vacanti, tum institutorum ac museorum, quae eruditionis adminicula praebent*. Bvdae, Typis Regiae Scient. Universitatis Vngaricae MDCCCXXX, 32.

²⁴ Hivatalos kinevezése 1823. január 4-én szombaton jelent meg a *Hazai ' Külföldi Tudósítások* 1823. évi 2. számának 9. oldalán az alábbi szöveggel: „Ő Császári Királyi Felsége a Magyar Országi Universitasnál üressen lévő Filozófiai Tanítószékre Nagy Tiszteletű, és Tudós Imre János Urat, a Filozofia Doctorát, és az Egri Lyceumban most is Filozófiát tanító Professort, mint már ezen Tudományról írtt Könyve által ismételtesse lett Tudóst, Professorrá nevezni méltóztatott.” Az előző jegyzetben szereplő kiadvány szerint a professzori kinevezésre 1828. január 4-én került sor (vö. *Status Praesens*, 33.), a téves évszám azonban pusztán sajtóhiba lehet. A kinevezésről a helytartótanács valójában már 1822. október 3-án értesítette a kassai tankerület főigazgatóját, aki 1823. január 14-én közzétette ezt a tényt az egri Líceum prodirectora felé (vö. Udvardy, 605, 518. jegyz.). A kinevezés előkészítése azonban már ennél jóval korábban megtörténhetett, hiszen Durcsák János (1771–1837) egri egyházmegyei kanonok, a Líceum prodirectora már 1821. november 19-én értesítést kapott ebben a tárgyban a pesti egyetemről (vö. EFL AN Acta personalia Imre Joannes, 2033/1821. sz. ügyirat).

²⁵ BORSODI Csaba/TÜSKÉS Anna: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története képekben 1635–2010*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem 2010, 69.

²⁶ Uo. 282.

²⁷ *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*, 43.

egyetemi tanárként elsősorban a metafizika és a logika rejtelmeiben merült el szívesen,²⁸ legalábbis erről árulkodnak korabeli szaktudományi írásai. Kiváló szakmai felkészültségének és pedagógusi kvalitásának híre messzire eljutott, így kerülhetett sor arra a felkérésre, amely Vásárosnaményi báró Eötvös Ignác (1786–1851) bölcséleti és jogi doktor, császári és királyi kamarás, majd a Magyar Királyság tárnokmestere (1836–41) részéről érkezett hozzá, hogy vállalja el fia, báró Eötvös József (1813–1871) nevelését. A házitanítói meghívásnak Imre János eleget is tett, és egy rövid ideig szakmai és erkölcsi támaszként állt a későbbi író, költő, politikus, majd vallás- és közoktatásügyi miniszter, ill. az átfogó magyarországi iskolarendszer kiépítője (lásd 1868. évi népoktatási törvény) mellett. A neves államférfi kitűnő nevelésére azonban végül nem ő, hanem a szabadelvű gondolkodás híve, a korábban évekig börtönben sínylődő jakobinus Pruzsinszky József (1767–1830) tette fel a koronát az 1820-as években. Az egri Puskás Miklós (1911–1996) pap-szerző szerint az MTA elnöki tisztségét harmadikként, 1866-tól haláláig (1871. február 2.) betöltő Eötvös József „szeretetteljes kegyelettel gondolt tanárára, és szívesen bevallotta, hogy bölcséleti reflexióihoz nagymértékben hozzájárult Imre János alapos tudása és oktatása”.²⁹

Kimagasló tudományos és pedagógiai teljesítményét méltánylandó a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsa 1830. november 17-én a bölcséleti – ma II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya – osztályban rendes (2.) tagnak választotta meg a Heves vármegyei filozófus-teológus papot.³⁰ **Imre János** tehát az MTA legkorábban (1830) megválasztott 22 fős rendes tagságának illusztris társaságába került be olyan tekintélyes személyek mellé, mint például Berzsenyi Dániel (1776–1836), **Bugát Pál** (1793–1865), Döbrentei Gábor (1785–1851), Kazinczy Ferenc (1739–1831), Kisfaludy Károly (1788–1830), Kisfaludy Sándor (1772–1844), Kölcsey Ferenc (1790–1838), **Tittel Pál** (1784–1831),³¹ Toldy Ferenc

²⁸ Borsodi/Tüskés, 67.

²⁹ *Egri író papok*. Összeállította PUSKÁS Miklós. Eger: szerzői kiadás 1980, 47. Puskás szinte szó szerint átveszi KONCZ Ákos (1861–1917) egri főegyházmegyei áldozópap, jászberényi községi katolikus főgimnáziumi hittanár mintegy száz esztendővel korábban leírt gondolatait (vö. *Egri egyházmegyei papok az irodalmi téren*. Egybeállította KONCZHÁZAI KONCZ Ákos. Eger: Érseki Lyc. Ny. 1892, 113.).

³⁰ *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–1973*. Összeállította FEKETE Gézané. Budapest: MTA Könyvtára 1975, 122., *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai, 1825–2002*. I. köt. (Szerk.): BECK Mihály et al., (Szerzők): MARKÓ László et al. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ Tudománytár 2003, 574.

³¹ A kövérrel szedett nevek a Heves vármegyei származású személyek kiemelésére szolgálnak. A nagyfügedi születésű Imre János, a gyöngyösi származású Bugát Pál és a Pásztón született, Egerben pappá szentelt, majd egy ideig az egri Líceumban tanító Tittel Pál a hevesi régióból érkező értelmiségiek akadémiai felülreprezentáltságának ékes bizonyítékát nyújtják a 19. század első felében. Ez a kedvező intellektuális situáció azonban néhány évtized alatt előnytelenül változott meg, és a hevesi, ill. általában az észak-magyarországi régió akadémikusokat kibocsátó, támogató miliője szertefoszlott. (Vö. UGRAI János 2025. november 10-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartott, *Az akadémiai mozgalom és Felső-Magyarország a 19. században* című előadását.)

(1805–1875) vagy Vörösmarty Mihály (1800–1855). A megisztelő elismerést az egri papból lett „szerény tudós azzal hálálta meg, hogy egész lelkével, tudományosságának összes kincseivel igyekezett a társulatot szellemileg gazdagítani”.³² 1827-től Pyrker János László egri érsek kinevezése nyomán már Heves és Külső-Szolnok vármegyék táblabírói feladatait is ellátta.³³ Az egri egyházmegyei *Schematismus* tanúsága szerint „D. Joannes Imre, Philosophiae Professor in Regia Universitate Pestiensis” 1832. május 12-én „reggeli hat órakor, 11 héti betegeskedés ’s minden haldoklói szentségek ájtatos felvétele után, tüdősvadásból”³⁴ származó gyengélkedését követően 42 éves korában hunyt el.³⁵ „Hamvadó tetemei [...] e’f. hónap 13dikán délutáni 5 órakor a’ Boldogult kívánatához képest a’ vácsi sorompó-melletti temetőben, szinte korán dicsőült Kisfaludy Károly [† 1830. nov. 21.] – V. A.] sírja mellé fognak eltakaríttatni”.³⁶

Földi pályafutásának befejezése előtt néhány héttel, egészen pontosan 1832. április 21-én anyagi lehetőségeit kihasználva és papi-tanári elhivatottságát bizonyítandó végrendeletében alapítványt hozott létre, amely két egri diák és két pesti hallgató tanulmányait támogatta különböző összegű ösztöndíjakkal.³⁷ A végrendelet teljes körű végrehajtásáért Reseta János (1776–1862), a pesti egyetem német nyelv és irodalom tanára volt felelős,³⁸ aki az Imre-féle ösztöndíjakat saját forrásból maga is kiegészítette.³⁹ Az ösztöndíjakat elsősorban Imre János rokonai, másodsorban Heves vármegyei származású diákok, ill. a pesti egyetem bölcsészettudományi karán tevékenykedő oktatók fiai kaphatták.⁴⁰

³² „Nomina Sacerdotum Dioecesis Agriensis in variis locis existentium. [...] Extra-Dioecesium. D. Joannes Imre, A.A. LL: Philosophiae, et SS. Theologiae Doctor, in Regia Scientiarum Universitate Pestiensis Philosophiae Theoreticae et Practicae Professor P.O. et Facultatis Theologiae Membrum, II. Comitatum Heves et Ext. Szolnok art. unit. Tab. Jud. Assessor, Pestini.” In: *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Agriensis, ad annum Jesu Christi M.DCCCXXXII*. Agriae: Typis Lycei Archi-Episcopalis [1833], 179., 180.; Koncz, 113.

³³ *Status Praesens*, 33., *Heves vármegye*. (Szerk.): BOROVSKY Samu. Budapest: Országos Monografia Társaság 1909 (Magyarország vármegyéi és városai), 377.

³⁴ Gyászjelentés [1832. máj. 12.]. H. n. https://real-ms.mtak.hu/25398/7/gyaszjelentes_I.pdf#page=15 (utolsó letöltés: 2025. nov. 9.)

³⁵ „Nomina Sacerdotum Dioecesis Agriensis Lapsu Anni Civilis 1832 Defunctorum. [...] Nomen Defuncti. D. Joannes Imre. Praeestum Munus. Philosophiae Professor in Regia Universitate Pestiensis. Dies et Mensis Obitus. 12. Maii. Annus Aetatis Physicae. 42.” In: *Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Agriensis, ad annum Jesu Christi M.DCCCXXXIII*. Agriae: Typis Lycei Archi-Episcopalis [1833], [239].

³⁶ Gyászjelentés [1832. máj. 12.]. H. n. https://real-ms.mtak.hu/25398/7/gyaszjelentes_I.pdf#page=15 (utolsó letöltés: 2025. nov. 9.)

³⁷ EFL AN Acta personalia Imre Joannes, 797/1832. sz. ügyirat, amely Imre János 1832. április 21-én Pesten magyar nyelven kelt testamentumának hiteles, 1832. május 14-én rögzített másolata Szoblahói Pálma Elek (1782–1849), a pesti egyetem tanácsának jegyzője és Nógrád vármegye táblabírája tollából és viaszpecsétjével, Udvardy, 273., 831.

³⁸ BUJDOSNÉ PAP Györgyi: Az Egri Érseki Jogakadémia. In: *Az egri Domus Universitatis és Liceum. Oktatás, tudomány, művészet 1763–2013*. (Szerk.): PETERCSÁK Tivadar. Eger: Liceum 2013, 241–268. itt: 248.

³⁹ Udvardy, 273.

⁴⁰ Imre János végrendeletének „Toldalék”-ában ez szövegszerűen így szerepel: „A’ stipendium megnyeré-

Kizárólag római katolikus vallású fiatalok.⁴¹ Ezek a kitételek még 1880-ban is érvényben voltak, amikor a még mindig fennálló Imre–Reseta-féle ösztöndíjat Samassa József (1828–1912) egri érsek és Trefort Ágoston (1817–1888) vallás- és közoktatásügyi miniszter ismételten megerősítette.⁴²

Imre János méltatása

Halálára egyik tanítványa, a második évfolyamos filozófushallgató, Tóth Lőrinc írt tisztelgő-emlékező költeményt (Pest, 1832).⁴³ Az emelkedett hangvételű verszetet szerzője is kiemeli Imre János elévülhetetlen érdemeit, amelyeket a magyar filozófiai szaknyelv megteremtésében végzett: „Első teremté nagy-tüzü lelke a’ / Bölcselkedésnek honni virágait / ’S eddig nem ismért szép alak-szint / Bájszavu nyelve adott azokra.”⁴⁴ A beszámolóok szerint tanítványai saját vállukon vitték az egykori meseterük földi maradványait rejtő koporsót végső nyughelyére, hol „Köemlék emeltetését strjára közakarattal ígérték meg.”⁴⁵ A Magyar Tudományos Akadémián tudóstársa, Szilasy János (1795–1859) 1847. november 29-én a Filozófiai Osztály kisgyűlésén 16 résztvevő előtt olvasta fel életrajzát,⁴⁶ melynek összeállítására még az 1847. június 14-én tartott összejövetelen tett ígéretet.⁴⁷ Imre János megüresedő akadémiai helyére Szalay Imre (1787–1848) római katolikus egyházi írórt szavazta be rendes

---

sében familiámból a Heves Vármegyéből származott ifiak utánn előlegesen tekintessenek az Universitas’ Philosophiai Karában tanító Professorok’ magzatjai.” (Vö. EFL AN Acta personalia Imre Joannes, 797/1832. sz. ügyirat, [4].)

⁴¹ Uo. 523–524., 831.

⁴² Uo. 926–927.

⁴³ *Néhai nagy tisztelétü és tudós Imre János úr, egri érsekmegyei áldozópap a’ szép művészetek bölcselkedés ’s hittudomány doctora a Magyar Kir. Tud. Egyetemenél a’ bölcselkedés rendes kir. tanítója a’ Nemzeti Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja ’s t. Heves és Külső Szolnok vármegyék táblabírája strjájánál keseregnek tanítványai a’ bölcselkedés masodévi hallgatói. 1832-ben Pünkösöd hava 12-kén.* Pesten: Esztergami K. Beimel József betűivel. [Pest, 1832] 4 fol. A British Museum példánya alapján: https://books.google.hu/books?id=dyBIAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=hu&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (utolsó letöltés: 2025. nov. 9.)

⁴⁴ Uo. [3].

⁴⁵ *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*, 45.

⁴⁶ *Magyar Akadémiai Értesítő 1847-ről*. Kiadta TOLDY Ferencz. Pest: Eggenberger J. és fia academiái könyvadásoknál 1847, 338–339. Az életrajzot a Filozófiai Osztály követendő mintának tekinti a későbbi filozófus-életrajzokat illetően. A később megszülető írások szerkezete a Szilasy által készített biográfia elemeit követi az alábbi tematika szerint: az elhunyt tudós életrajza, tudományos pályájának alakulása, a laudált személy által követt filozófiai ideológia és az ahhoz kapcsolódó szakirodalom bemutatása, a nekrológban szereplő személy saját bibliográfiája és tudományos munkáinak értékelése.

⁴⁷ Uo. 154.

tagjai közé az MTA Filozófiai Osztálya.⁴⁸ Az 1832. június 1-jétől megválasztott Szalay emlékbeszédben tisztelgett elhunyt elődje előtt.⁴⁹ Kiemelte:

„Távol légyen sztoikus szigorúsággal elkeményíteni érzésinket, elfojtani részvétünket egy **érdemes tagtársunknak, egy jó barátunknak, a' múzsák' kedveltjének, a' bölcsesség temploma' fölkenntjének, a' magyar atheneum' egyik ritka jelesének** [nyílt, ugyanakkor szimbolikus utalás Imre szoros egri kötődésére – V. A.] **váratlan 's kora elhunytán.** [...] **Imre János a' bölcselkedés 's hittudományok' koszorúzottja, az egri érseki megyének áldozó papja, a' magyar kir. tud. egyetemen a' philosophiának buzgó tanítója, ezen magyar tudományos társaságnak rendes tagja, sokunknak barátja, nincs többé közöttünk!** [...] szorgos gonddal, s tudományi készüllettel szerkesztett részint deák, részint magyar, több kötetre telő, 's közönségesen ismert munkái és **az újonan alkotott 's országos törvényczikkely által megerősített magyar tudós társaságot is arra bírák, hogy mindjárt az első igazgatási és tagválasztási gyűlekezetében, a' philosophiai osztály' tagjai' egyikének kinevezetelni méltónak tekintetnék!** 's itt kezdé 's többé kimultáig meg sem szűnék mint munkás tag részint a' **philosophiai szótárhoz tett előkészületeivel, részint egyéb osztályabeli tárgyak' kidolgozásával, és mindenkor bölcs köztanácskozásival e' dicső nemzeti intézetnek hasznos szolgálatot tenni.** [...] Imre professornak **emberszerető 's nyájasan kedveltető társalkodása, az elmésséggel 's tudományossággal párosított szép ízlése, szerénységgel 's igazság-szeretettel czimezett viselete** őt sorsosi közt szembetűnőleg megkülönböztették. Minden rendű embertársainak bizodalját 's köz figyelmét megnyerni 's beírni mintegy hatalmában álló; míg nem végtére e' jeles tudóst, **mély hatású philosophust, magyar nyelv csinostót, tisztelt emberbarátot, jó keresztényt, buzgó papot, korunk 's hazánk' nevezetes literatorát, mint csüggedetlen munkásságának áldozatját, noha igen korán, de még is érdemekkel teljes idejében 1832diki Május 12dikén a' halál közülnök kiragadta, halhatatlan nevében mindig velünk maradandót.** [...] **a tudományos világnak diszt szerzett, melly e' tudós társaságra is teljes fényvel visszautózik.** [...] Egy, mély szomorúságba merült nagy közönség, a' magát árván hagyatottnak vélte tanuló ifjúság, bánatos tanítóival, e' tudományos társaságnak helybeli gyászos tagjai; e' két testvér városnak fő 's alrendű 's minden nembeli lakói ezereként tolongtak az utolsó tisztelet adásra, az ő fényes de zokogásokkal és könyezéssel elegyült halotti pompájánál nyilván bebizonyítani óhajtván, mi határtalan becsben tartják **a' köz jónak előmozdításában kitűnő igaz érdemet, mellyel, kiváltképen a' haza' edes reményére serdülő növendékeknek kiképzésükben, 's a' nemzetisülésre helyesen intézett elkészítésükben** [= hazafias nevelés – V. A.] **a' mi boldogult tagtársunk jeleskedett.** [...] Imre János [...] **a' bölcselkedési koszorúsoknak érdemejellekkel ékesült diszttemplomában méltán foglal helyet; 's így, a' mi legérdemesebb legboldogítóbb az emberiség' erkölcsi nemesülésére, abban nem**

⁴⁸ *Magyar Kurir*, 22. szám, 1832. szept. 14., 175., *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*. Első kötet. 1831–1832. [Pest 1833] 93.

⁴⁹ *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*. [Pest 1833] 82, 87.

csak nevének elenyészhetlen emlékét készítette, hanem embertársainak az erkölcsiségre, mellyben kitűkrözik az igazi bölcsesség, a legbiztosabb ösvényt, ha nem egészen újra törte is, de azt felettebb könnyítette, és amennyire ez még honni literaturánkban némi részben kezdetlen vagy darabos volt, ebben csüggedetlen munkássággal törekedett végső pihenéséig. [...] a' józan okosság' talpállítására épülhető tiszta erkölcsi bölcsességben határozom el a philosophiának, 's igaz philosophusnak nagy becsét, valódi érdemét, kitündöklő dicsőségét. Ezekbe foglalom egybe mind azt is, mit boldog emlékezetű Imre professornak minden igyekezetiben, 's bölcselkedési előhaladásában tekintetre, dicséretre, 's nevének örökös dicsére főképen méltónak találok. [...] Imre János, ki illy munkássági kört választván életének, 's bölcselkedési hatásának, ennek rövid pályáját az igaz józan philosophiának ezen ösvényén futotta le és nemzetünk' dicsére a' még eddig csak idegen nyelven tanítható 's tanulható bölcselkedést honosítani törekedett,⁵⁰ valamint a' philosophiai koszorúsok' seregében dicsőülve, úgy nemzetünknek 's jelesen e' tudományos hazai intézetünknek évkönyveiben, felejthetlen emlékezetben fog mindenkor maradni.⁵¹

Ugyancsak Szalay tollából származik egy másik, rövidebb nekrológ is, amely a Magyar Tudós Társaság 1833. évi névkönyvében jelent meg.⁵² Ebben új életrajzi vagy tudománytörténeti elem a fentebb vázoltakhoz képest nem található, ezért részletesebb ismertetésétől ezen a helyen eltekintek.

Imre János a Magyar Tudományos Akadémia filozófiai szakszótárának előkészítésében aktívan működött közre, hiszen Berzsenyi Dániel, Szilasy János és Szalay Imre együttműködésére révén módszeresen elkezdte gyűjteni és megalkotni a filozófia magyar nyelvű szakszókincset.⁵³ Bölcséleti írásait kezdetben latin nyelven adta közre, az MTA megalakulását követően azonban egyre inkább azonosult az Akadémia küldetésével (a magyar nyelv ápolása, a szaktudományok magyar nyelvű terminológiájának megteremtése, magyar nyelvű tankönyvek közreadása stb.), és munkáit 1829-től kezdve magyar nyelven jelentette meg. Kiadott könyveiből pedig egy-egy példányt az MTA könyvtárának ajándékozott.⁵⁴ Tudományos munkássága képzőművészeti érdeklődéssel és gyűjtéssel is párosult.⁵⁵ Filozófiai munkáiban a németországi Halle

⁵⁰ A kövéren szedett szövegrészek saját kiemeléseim, melyek Imre János személyének és életművének méltató summázatára szolgálnak.

⁵¹ *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*. Második kötet. 1832–1834. Budán: Magyar Királyi Egyetem nyomtatása 1855, 15–22.

⁵² *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*, 42–45.

⁵³ *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*. [Pest 1833], 72.

⁵⁴ Uo. 97. Az emlékbeszéd tényét rögzíti: *A' Magyar Tudós Társaság' évkönyvei*. Második kötet. 1832–1834. Budán: Magyar Királyi Egyetem nyomtatása, 1855, 38, 58. (A kötetben a címlapot Imre János rézmetsetes portréja követi, amelynek elkészítésére az MTA külön összeget különített el. Vö. uo. 56.) A beszéd szövege: uo. 15–22. (újrakezdődő számozást követően).

⁵⁵ *Magyar Tudós Társasági névkönyv 1833ra*, 44. (Vö. „Imrének emberszerető, 's nyájasan kedveltető társalkodása, a' tudományossággal párosított szép ízlése, mellyet drága 's válogatott kép, rajz, 's művészi

városában kiteljesedő, a helyi pietistákkal vitába keveredő német filozófus, Christian Wolff (1679–1754) racionalista eszméinek hatása mutatható ki a leginkább. A hallei egyetem kancellári posztját 1741 és 1754 között betöltő evangélikus-lutheránus gondolkodóban az önálló német szisztematikus filozófiai gondolkodás és a német filozófiai nyelv megteremtőjét is tisztelhetjük egy személyben. Ilyen összefüggésben pedig Imre János tudományos példaképének számított. Ahogyan részben a szigorú pietista nevelésben részesült másik német filozófus, a filozófiai idealizmus megteremtője, Immanuel Kant (1724–1804) is.

Az ünnepelt 70. születésnapja, valamint a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának 200. évfordulója alkalmából most zárszóként csak a legnagyobb tisztelettel tudom megismételni Szalay Imre korábban idézett 19. századi értékelő szavait Imre Jánosról, aki „*a' magyar atheneum' egyik ritka jelese [...] nemzetünk dicsérete a' még eddig csak idegen nyelven tanítható 's tanulható bölcselkedést honosítani törekedett [...] a tudományos világnak diszt szerzett, mely e' tudós társaságra is teljes fénynyel visszasugárzik*”.⁵⁶ Öszinte meggyőződéssel kívánom, hogy többek között az ünnepelt tanári tevékenységének nyomán Heves vármegyében a 21. században is teremjenek olyan szimpatikus és karizmatikus tudósok, mint amilyen egykor Imre János volt az egri egyház- és oktatástörténet patinás palettáján, valamint a Magyar Tudományos Akadémia létrejöttének hajnalán.

„*MAGYAR NYELVEN FILOSOFIA*” [PHILOSOPHY IN HUNGARIAN].
THE JOURNEY OF JÁNOS IMRE (1790–1832), A PRIEST FROM EGER,
TO MEMBERSHIP IN THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

The study presents the career of an almost forgotten scholar, priest and teacher from Eger, who, starting from a small village in Heves County, reached the pinnacle of science by the end of his life: in 1830, he was elected among the very first members of the Hungarian Academy of Sciences. János Imre's greatest merit as a teacher and scientist is that he actively participated in the initial development of the Hungarian-language vocabulary of the discipline of philosophy, as well as in launching the teaching of philosophy in Hungarian at the university level. As a philosopher and

---

ritkaságok' gyűjteménye is nyitvánostott, ötet sorsosi közt szembetűnőleg megkülönbözteté; 's valamint a' tanuló Ifjúságnak, úgy minden rendű embertársainak határtalan bizodalalmát erőltetés nélkül megnyerni, 's bírn mintegy hatalmában állott.”)

⁵⁶ Az idézett passzusok pontos bibliográfiai hivatkozásait lásd fentebb.

university professor, he primarily enjoyed delving into the mysteries of metaphysics and logic, and a significant part of his published books and lectures were related to these. In his will (1832), he established a foundation to demonstrate his priestly and teaching vocation, which supported the studies of two students from Eger and two students from Pest with scholarships of varying amounts. Generous financial support supported the philosophical studies of talented young Roman Catholics until the end of the 19th century.